

Б.Р.Кенжаев,
“NURLI DIYOR AGRO” МЧЖ
Бухгалтерия хисоби ва хўжалик фаолиятини
таҳлил қилиш бўйича иқтисодчиси

ЎЗБЕКИСТОНДА БЮДЖЕТ ТИЗИМИ БЮДЖЕТЛАРИНИНГ ҒАЗНА ИЖРОСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Аннотация: Мазкур диссертация ишида Давлат бюджети Ғазна ижросини таҳлил ва мониторинг қилиш тартибини такомиллаштириш, бюджет маблағлардан оқилона фойдаланиш бўйича олиб борилган тадқиқотлар баёни келтирилган. Унда дунёнинг кўплаб ривожланган мамлакатлари амалиётида қўлланилаётган Ғазна ижросида бюджет маблағларининг сарфланиши устидан мониторинг қилиш юлларини такомиллаштириш, таҳлил ва мониторинг қилиш турлари, шакллари ва самарадорлигини баҳолашни усуллари, шунингдек, илмий ва амалий таклиф ҳамда тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: Давлат бюджети, давлат бюджети ғазна ижроси, Ғазначилик тизими, Ғазначиликда назорат ва мониторинг, давлат харидлари, харидлар жараёни.

Annotation: In this dissertation, a statement of researches on improving the procedure of analysis and monitoring of State Budget Treasury execution, rational use of budget funds is given. It contains scientific and practical proposals and recommendations for improvement of the ways of monitoring over the use of budget funds in the practice of many developed countries of the world, methods of analysis and evaluation of types, forms and effectiveness of monitoring.

Key words: State budget, state budget treasury execution, Treasury system, Treasury control and monitoring, state procurement, procurement process.

Кириш

Хозирги кунда Ўзбекистонда барча соҳаларда улкан ислохотлар амалга оширилмоқда. Президентимиз бюджет маблағларидан оқилона ва мақсадли фойдаланилишини тaminлаш учун кенг кўламли ишларни амалга оширмоқдалар.

Айни вақтда Ўзбекистонда Давлат бюджети маблағларини касса ижросини амалга ошириш, бюджет ташкилоти шартномалари ва нақд пулларни бошқариш каби фаолият турлари айнан ғазначилик томонидан бажарилиб келинаётганини инобатга олсак, Ўзбекистон Республикасида ғазначилик фаолиятини янада такомиллаштириш жараёнида назоратнинг устунликлари ва халқаро тажрибаларининг ижобий жihatларидан самарали фойдаланишга эътибор қаратиш, ғазначилик операцияларини назорат қилишни такомиллаштириш, таҳлил ва мониторинг қилиш тартибини янада такомиллаштиришнинг истиқболли юналишларини излаб топиш бугунги

кундаги долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Асосий қисм

Ғазначилик бўлинмалари бюджет ташкилотларининг ва бюджет маблағлари олувчиларнинг буюртмалари бўйича тўловларни уларда бюджетдан ажратиладиган маблағлар, юридик ва молиявий мажбуриятлар мавжуд бўлган тақдирда, шунингдек бюджет ташкилотлари бюджетдан ташқари жамғармалари маблағларининг қолдиқлари доирасида амалга оширади.

Бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчилар харажатларни тўлаш учун тўлов ҳужжатларини ғазначилик бўлинмаларига тўлов амалга ошириладиган санадан кечи билан бир иш куни олдин тақдим этади. Ғазначилик бўлинмалари томонидан хизмат кўрсатиладиган бюджет ташкилотлари (бюджет маблағлари олувчилар) ўртасидаги, бюджет тизими бюджетларининг турли даражалари ўртасидаги, шунингдек давлат мақсадли жамғармалари бюджетлари ўртасидаги тўловлар ғазна мемориал ордерлари асосида амалга оширилади. Бюджет ташкилотларининг ва бюджет маблағлари олувчиларнинг чет эл валютасидаги тўловлари ҳамда пул ўтказмалари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари фойдасига амалга оширилади. Товарларни (ишларни, хизматларни) етказиб берувчи томонидан шахсий ғазна ҳисобварағига жорий ёки келгуси йилда қайтариладиган Давлат бюджети ва давлат мақсадли жамғармаларининг маблағлари ҳисобидан ўтган молия йилида ҳосил бўлган дебиторлик қарзининг суммаси, тегишли молия йилига қўшимча даврда қайтариладиганидан ташқари, тегишли бюджет даромадларига ўтказилади.

Давлат бюджетини ижроси жараёнида ғазначилик функцияларини амалга оширилиш бўйича Франция ва Россия давлатларининг ғазначилик функцияларининг қиёсий таҳлили амалга оширилган (1-жадвал).

1- жадвал

Ғазначилик функцияларининг қиёсий таҳлили

Функциялар	Франция	Россия	Ўзбекистон
Бюджет олувчиларнинг шахсий ҳисоб-китобларини юритиш ва касса харажатларини амалга ошириш	+	+	+
Маҳаллий бюджетлар ликвидлигини сақлаб қолиш учун кредит механизмидан фойдаланиш	+	-	-
Маъмурлар билан биргаликда бюджет даромадлари прогнозларини шакллантириш	+	+	+
Давлат бюджети ижроси кассасини режалаштириш	+	+	+

Манба: Диссертант томонидан тузилган.

Умуман олганда, мазкур мамлакатларда давлат бюджетларини ижро этиш бўйича касса хизматлари ягона регламентга эгадир: Бюджет олувчиларнинг шахсий ҳисоб-китобларини юритиш ва касса харажатларини амалга ошириш; бюджет олувчилар томонидан тақдим этилган касса харажатлари бўйича сўровлар асосларида ғазначилик бўлимлари томонидан харажатлар амалга

оширилади; буюртмалар тақдим этилган кундан бошлаб иккинчи иш кунда бажарилади. Франция Ғазначилик қоидаларга ўзига хос хусусияти маҳаллий ҳокимият органлари бюджетларининг ликвидлигини таъминлаш кредитлаш механизми орқали амалга оширилади. Давлат маҳаллий ҳокимият органларига кредит беради, уларга маҳаллий солиқ тушумлари камайтирилган ҳолда зарур вақтда касса харажатларини амалга ошириш имконини беради.

2- жадвал

Сурхондарё вилояти ғазначилигида камерал тартибида амалга оширилган назоратда юридик мажбуриятлар бўйича аниқланган камчиқлар тўғрисидаги маълумотлар

йиллар	Жами аниқланган камчиқлар		Шу жумладан					
	сони	суммаси (млн.сўм)	Шартномалар кўрсаткичларини дастурга тўлиқ киритилмаслик ҳолатлари		шартномаларини дастурга нотўғри киритилганлиги ва бошқа ҳолатлар		Дастурга шартнома имзоланган санадан олдинги сана билан ва таснифига мос бўлмаган ҳолда нотўғри рўйхатдан ўтказилганлик ҳолати	
			сони	сумма	сони	сумма	сони	сумма
2015	181	362,9	179	358,1	1	4,6	1	0,2
2016	278	2539,5	191	1606,5	79	921,4	8	11,5
2017	229	2257,9	167	1714,1	49	500,6	13	43,2
2018	372	2445,4	138	744,9	218	1617,8	16	82,7
2019	409	2066,3	211	1112,8	202	924,0	9	29,5
2020	294	2198,8	138	856,5	153	1340,6	3	1,7

Манба: Ғазначилик ҳисоботлари асосида диссертант томонидан тузилган.

3- жадвал

Сурхондарё вилояти ғазначилигида камерал тартибида амалга оширилган назоратда молиявий мажбуриятлар бўйича аниқланган камчиқлар тўғрисидаги маълумотлар

йиллар	Жами аниқланган камчиқлар		Шу жумладан					
	сони	суммаси (млн.сўм)	Дастурда нотўғри тўлов ҳужжатларни ижро этилганлиги		Дастурда тўлов ҳужжатларида тўлов мақсади тўлиқ қайд этилмаслиги, нотўғри киритиш, харажатларни кетма-кетлигига амал қилмаслик ва бошқалар		бюджет таснифига мос бўлмаган харажатларни амалга оширилиши	
			сони	сумма	сони	сумма	сони	сумма
2015	267	531,9	1	0,3	211	419,2	55	31,7
2016	446	1993,8	1	0,3	374	1888,7	71	104,8
2017	694	4436,1	1	1,2	638	4350,7	55	84,2

2018	516	2213,7	0	0	487	2121,8	29	91,9
2019	417	1338,3	0	0	414	1335,9	3	2,4
2020	283	889,9	0	0	283	889,9	0	0

Манба: Ғазначилик ҳисоботлари асосида диссертант томонидан тузилган.

Сурхондарё вилояти бўйича Ғазначилик бошқармасида Ғазначилик операцияларини назорат қилиш бўлимлари томонидан ғазначилик операцияларини назорати жараёнида дастурий мажмуада камерал тартибда амалга оширилган назоратда юридик мажбуриятлар бўйича аниқланган хато ва камчиликлар нисбатан пасайиш кузатилган бўлсада, бироқ шартномалар кўрсаткичларини дастурга тўлиқ киритилмаслик ва дастурда тўлов ҳужжатларида тўлов мақсади тўлиқ қайд этилмаслиги, нотўғри киритиш, харажатларни кетма-кетлигига амал қилмаслик ҳолатлари мавжуд.

Ҳозирги кунда давлат харидлари тизимини тартибга солиш ва янада такомиллаштириш бўйича бир қанча ишлар амалга оширилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилиги Давлат харидларини бошқариш ва мониторинг бошқармаси томонидан юқорида таъкидлаб ўтилган ишларни амалга ошириш юзасидан турли таклифлар билдирилиб амалдаги давлат харидлари бўйича меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга ўзгартиришлар киритилмоқда, шунингдек, давлат харидлари тизимини янада тартибга солиш мақсадида бир қанча лойиҳалар ишлаб чиқилмоқда.

Буларга мисол тариқасида, “Давлат харидлари тўғрисида”ги қонуннинг 1-моддасида келтириб ўтилган ушбу қонун амал қилмайдиган ҳолатлардаги давлат харидларини ўтказишга доир янги меъёрий ҳужжат лойиҳаси тайёрланаётганлигини, шунингдек хорижий давлатлар тажрибасини ўрганган ҳолда янги миллий товар (иш, хизмат)ларнинг классификатори ишлаб чиқиладиганлигини айтиш мумкин.

“Давлат харидлари тўғрисида”ги қонун амал қилмайдиган вазиятлар бўйича, яъни махсус тартибда амалга ошириладиган давлат харидларини тартибга солиш ва такомиллаштиришга доир меъёрий ҳужжатнинг жорий этилиши харидлар тизимидаги очиқлик ва шаффофликнинг таъминланишига, товар (иш, хизмат)ларнинг янги классификаторининг ишлаб чиқилиши эса турли хилдаги товар, иш ва хизматларнинг хариди бўйича тўлиқ маълумотга эга бўлиш, уларнинг ҳисоби, статистикасини юритиш ҳамда товар (иш, хизмат)ларнинг маълум бир меъёрлар асосида стандартлаштирилишига олиб келади.

Хулоса

1. Бюджет ташкилотларининг газета ва журналларга обуна бўлишинини ҳам биржа савдолари орқали тузилишини таъминлаш. Бу билан биз бюджет маблағларининг мақсадсиз сарфланишини сезиларли даражада камайтирган бўлар эдик.

2. Бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчиларнинг юридик ва молиявий мажбуриятларини ғазначилик бўлинмалари томонидан рўйхатдан ўтказиш ҳамда ҳисобга олиш тизимини такомиллаштириш ва тартибга

солишнинг самарали механизмларини ривожланган мамлакатлар доирасида кенг кўриб чиқиш ва чуқур таҳлил қилиш тавсия этилади.

3. маҳсулотлар, ишлар, хизматлар харид қилишда нархлар мониторингини такомиллаштиришда, узоқ муддатли истеъмол товарлари хусусан, қурилиш материаллари бўйича электрон маълумотлар платформасини яратиш;

4. бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчилар бўйича қисқа муддатли онлайн курсларни ташкил этиш ва ғазначлик сайтларига видео тарзидаги кўрсатмаларни жойлаштириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 декабрдаги ПҚ-4555-сонли “Ўзбекистон Республикасининг «2020 йил учун Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети тўғрисида»ги қонуни ижросини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори;

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 28 февралдаги ПҚ-594-сон "Давлат бюджетининг ғазна ижросини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори;

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 1 ноябрдаги ПҚ-721-сон "Осиё тараққиёт банки иштирокида Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш” лойихасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори;

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 26 апрелда 144-сонли “Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш лойихасини амалга оширишга тайёрланиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори;

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 20 мартдаги 53-сон қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилиги тўғрисида”ги низом;

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 1 апрелдаги 100-сонли қарори билан тасдиқланган “Давлат харидларини ташкил этишга доир норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги низом;

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2015 йил 22 майдаги 135-сон Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодексини амалга оширишга доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори;

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 22 майдаги 383-сон “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг ягона ғазна ҳисобварағидаги маблағларни бошқаришни тартибга солиш тўғрисида”ги қарори;

9. Молия вазирининг 2005 йил 5 майда 63 сонли буйруғи асосида ишлаб чиқилган ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигидан 2005 йил 21 майда 1475 сон билан рўйхатга олинган “ Молия органларида бюджетдан маблағ олувчилар билан товарлар (ишлар,хизматлар) етказиб берувчилар ўртасидаги

шартномаларни рўйхатдан ўтказиш ва уларнинг харажатлари тўловини назорат қилиш тартиби ҳақида вақтинчалик низом”;

10. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигидан 2006 йил 24 июлда 1599 сон билан рўйхатдан ўтган “Самарқанд вилояти маҳаллий бюджетининг ғазна ижроси ҳисоби тўғрисидаги вақтинчалик қоидалар”;

11. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирининг 2009 йил 4 августдаги 69-сонли буйруғига илова ҳамда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигидан 2009 йил 16 сентябрда 2007 сон билан рўйхатдан ўтган “Давлат бюджетининг ғазна ижроси қоидалари”;

12. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигидан 2016 йил 30 мартда 2771-сон билан рўйхатдан ўтказилган “Бюджет тизими бюджетлари даромадларининг касса ижроси тўғрисидаги йўриқнома”.